

Ni'metullâhiyye Tarîkatına Yönelik Farsça Bir Tarîkatnâme: *Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk**

Aslı Sürgit**

Öz

Tarîkatnâme, seyr u sülûk sırasında uyulması gereken kurallar silsilesini açıklayan bir türdür. Tekke ve tarîkatlerin ortaya çıkmasından sonra tarîkatnâmelerin sayısı hızla artmıştır. Ni'metullâhiyye tarîkatına mensup bir mürşit olan Fakîrullah el-Hüseyinî'nin telif ettiği *Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk* adlı risale, tarîkatnâme türüne örnek teşkil etmektedir. Söz konusu eserin tespit edebilen tek nüshası, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Bu nüsha, kırk dokuz varaktan müteşekkildir. Fakîrullah el-Hüseyinî, beş babdan oluşan bu mensur eserinde, Ni'metullâhiyye tarîkatının tekke âdâbını ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Ni'metullâhiyye tarîkatına kabul edilen kişinin mürşitle ve ihvanla iletişim kurarken dikkat etmesi gereken hususları ele almaktadır. Ayrıca müridin gerek tekke içinde gerekse tekke dışında yerine getirmesi gereken hizmetleri başlıklar hâlinde açıklamaktadır. Buna göre mürit sırasıyla tuvalet, ayakkabılık, mutfak, süpürgecilik, sakalık, çerağcılık, hâdimlik ve serhalka hizmetlerine getirilmektedir. Bunların her birinin insanın sabrını sınavan zorlu görevler olduğunu kaydeden müellif, müridin kendi-

* Bu makale, "Fakîrullah El-Hüseyinî'nin *Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk* İsimli Eseri (Metin-Çeviri-İnceleme)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul/Türkiye, surgitasli@gmail.com, orcid.org/0000-0002-7618-0971

sine verilen her işi aşkla yerine getirmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Bu görevlerin onun hamlıktan kurtulmasına ve müfretlik makamına erişmesine vesile olacağını ifade etmektedir. Bu çalışmada, önce tarikatnâmeler ve Ni'metullâhiyye tarikatı hakkında bilgi verilmiş, daha sonra bahsi geçen eserin muhtevası üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Âdâb, tarikatnâme, tekke, Ni'metullâhiyye.

A Persian Tarikatnâme for the Ni'metullâhiyye Sect: *Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk*

Abstract

Tarikatnâme is a genre that explains the series of rules that must be followed during the spiritual journey called seyr-u sülûk. After the emergence of dervish lodges and sects, the number of tarikatnâmes increased rapidly. The risalah called *Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk*, written by Fakîrullah el-Huseyni, a sufi member of the Ni'metullâhiyye sect, is an example of the genre of tarikatnâme. The only copy of the work that we can identify is registered as a detached work in the Süleymaniye Manuscript Library. The current copy consists of forty-nine leaves. In his prose work, which consists of five chapters, Fakîrullah el-Huseyni explains in detail the tekke customs of the Ni'metullâhiyye sect. It deals with the issues that a person who is accepted to the Ni'metullâhiyye sect should pay attention to when communicating with the master and the ikhvan. In addition, it explains the services that the disciple must perform both inside and outside the lodge, under headings. Accordingly, the disciple is brought to the services regarding restroom, shoe holder, kitchen, sweeper, water, furnace, lamp burning, servant, and serhalka respectively. The author notes that each of these challenging tasks requires patience and emphasizes the importance of the disciple fulfilling every task assigned to her with love. The author states that these duties will be instrumental in getting rid of immaturity and reaching the rank of teacher. In this study, information about the tarikatnâmes and the Ni'metullâhiyya order is given, and then the content of the work is emphasized.

Keywords: Manners, tarikatnâme, dervish lodge, Ni'metullâhiyye.

Giriş: Tarikatnâme Türüne Genel Bir Bakış

“Edep”, dinin lüzumlu gördüğü ve aklın güzel bulduğu söz ve davranışları içermektedir.¹ Edep kelimesinin çoğulu olan “âdâb” ise incelik, terbiye, nezâket, usluluk ve iyi ahlâk gibi anlamlara tekabül etmektedir. Âdâb kavramı, seyr u sülûk sırasında riayet edilmesi icap eden kuralların yanı sıra şeyh ve ihvanla iletişim kurarken dikkat edilmesi istenen hususları da ifade etmektedir.² Bu bağlamda sufilere kılavuzluk eden tavsiyeler, “âdâb ve erkân” başlığı altında ya müstakil risâleler hâlinde ya da tasavvufa dair genel bilgiler veren eserlerin içinde özel bir bölüm olarak ele alınmıştır. Bunlara “Edebü'l-mürîd”, “Âdâbü'l-mürîdîn” ve “Tarikatnâme” gibi isimler verilmektedir.³ Bu konuya ilişkin olarak Arap coğrafyasında karşımıza çıkan başlıca müstakil eserler ve yazarları şunlardır:⁴ Hâris el-Muhâsibî (ö.857), *Âdâbü'n-Nüfûs*; Yahya b. Muaz er-Râzî (ö.872), *Kitabü'l-Mürîdin*; Ebu Ali er-Ruzbârî (ö.934), *Kitâbü Edebi'l-Fakr*; Cüneyd-i Bağdâdî (ö.909), *Edebü'l-Mütfakîr İlallâh*.

Tasavvufun esaslarını irdeleyen kitaplarda da âdâbü'l-mürîd konusunun etrafında işlendiği görülmektedir. Örneğin Kuşeyrî (ö.1072), *Er-Risâle*'sinde müritlerin dikkat etmeleri gereken hususlardan söz etmiştir. Ebû Nasr es-Serrâc (ö.988), *el-Lüma*'da, Muhammed Gazzâlî'nin (ö.1111) ise *İhyâu Ulûmiddîn*'de müritlerin uymaları icap eden kurallara dair tespitlerde bulunmuştur.⁵

Tekke ve tarikat nizamının kurumsallaşmasının ardından müritlerin âdâbı konusu da yeniden biçimlenmeye başlamıştır.⁶ Hemen her şeyh, mensup olduğu tarikatın âdâbı ile ilgili risâleler telif etmiştir. Osmanlı coğrafyasında, Celvetî olan Yakub Avfî'nin (ö.1736) *Hediyyetü's-Sâlikîn*; Uşşâkî olan Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin (ö.1783) *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye* adlı eserlerini bu bağlamda zikretmek mümkündür.⁷

Şeyh ve müridin birbirlerine göstermesi gereken edep; sofrâ âdâbı, tekke, semâ, devran ve zikir âdâbı; tarıkata girme, hırka ve tâc giyme âdâbı; selâmlaşma âdâbı; inzivâ âdâbı; uyku âdâbı; hilâfetle ilgili merasim âdâbı tarikatnâmelerde işlenen konuların başında gelmektedir. Bu konular, tarikat ehlinin edep kuralla-

1 Abdülaziz Bayındır, “Âdâb”, *D.İ.A.*, cilt 1, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 1988, s. 334.

2 Süleyman Uludağ, “Âdâbü'l-Mürîd”, *D.İ.A.*, cilt 1, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 1988, s. 336.

3 Süleyman Uludağ, *a.y.*

4 Süleyman Uludağ, *a.y.*

5 Süleyman Uludağ, “Âdâbü'l-Mürîd”, s. 337.

6 *a.y.*

7 Abdurrezzak Tek, “XVII. Yüzyılda Melâmî Şeyhlerinden Sunullah Gaybî'nin Bakışı İle Tarikat Âdâbı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 18, sayı 1, 2009, s. 210-211.

rına ne kadar büyük bir itina gösterdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim tarikat terbiyesinin gayesi de sâlikin Allah'a ve içinde bulunduğu topluma karşı edepli olmasını sağlamaktır.⁸ Tasavvuf ehli, zarafet göstergesi olarak yorumlanabilecek olan bu anlayışı “Edeb yâ Hû!” cümlesiyle dile getirmiştir.⁹ Toparlayacak olursak, tarikat mensuplarını eğitmek düşüncesiyle kaleme alınan tarikatnâmeler, tarikatın dâhili prensiplerinden, seyr ü süluk adı verilen yolculuğa dair ayrıntılardan, müridin ve şeyhin yerine getirmesi gereken yükümlülüklerden, zikir esnasında okunacak dualardan söz etmektedir.¹⁰

1. Fakîrullah El-Hüseynî'nin Hayatı

Kaynaklarda *Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk* adlı eserin müellifi olan Fakîrullah El-Hüseynî'nin hayatına ve eserlerine ilişkin bir malumata ulaşılmamıştır. Bununla beraber metinde yer alan bazı ipuçlarını değerlendirmek suretiyle Fakîrullah El-Hüseynî ile ilgili bazı tespitlerde bulunmak mümkündür.

Eserinde Ni'metullâhiyye tarikatının kurucusu olan Şâh Ni'metullâh-ı Velî'ye göndermeler yaparak onun “gönülden bağlısı” olduğunun altını çizmesi, Fakîrullah El-Hüseynî'nin Ni'metullâhiyye tarikatına mensup bir mutasavvıf olduğunu düşündürmektedir. Müellif, eseri boyunca Şâh Ni'metullâh-ı Velî'yi övgüyle anmaktadır. Bu eseri onu tanıtmak için kaleme aldığını ifade etmektedir.¹¹ Bu eserini, Şâh Ni'metullâh-ı Velî'den kendisine ulaşan bilgiler ışığında yazdığını belirtmektedir.¹²

Fakîrullah El-Hüseynî'nin yaşadığı dönem hakkında net bir tarih vermek mümkün değildir. Şah Ni'metullâh'ın öğrencisi olduğuna göre onunla aynı dönemde yaşamış olmalıdır. Müellifin yaşadığı coğrafya hakkında da kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte eserinde Iraklıların tarikat usulünden sıkça bahsetmesi, müellifin Irak civarında yaşadığını düşündürmektedir.¹³

Müellif, eserin sonunda, adının “Fakîrullâh el-Hüseynî” olduğunu bildirmektedir. Burada geçen “Fakîrullâh”ın genel bir tabir olduğu, müellifin bunu, seyr ü sülukta fakr makamına erişmesi hasebiyle kullandığı düşünülebilir. *Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk*'un birçok yerinde Hz. Hüseyin'den söz eden müellifin “el-Hüseyn-

8 Süleyman Uludağ, “Edep”, *D.İ.A.*, cilt 10, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 1994, s. 415.

9 a.y.

10 Osman Türer, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1992, s. 5.

11 Yz: 49a.

12 Yz: 17b, 48b.

13 Yz: 24b, 32b, 40b.

nî” nisbesini kullanıyor olması, kökeninin Hz. Hüseyin’e dayanıp dayanmadığı konusunda net bir bilgi vermemektedir.

Tarika Fî Âdâbi's-Sülûk'ta karşımıza çıkan bazı ifadeler, müellifin Şî mezhebine mensup olabileceğini düşündürmektedir.¹⁴ İlk üç halifenin isimlerini hiç zikretmeyen Fakîrullâh el-Hüseyinî, birçok yerde Hz. Ali'yi sitayişle anmaktadır. Hz. Hüseyin'in gönülden bağlısı olduğunu dile getirmektedir.¹⁵ Fakîrullah el-Hüseyinî, eserinde, on iki imamı da bahis konusu etmektedir.¹⁶ Sözelimi tarîkate kabul edilen mürit için gerçekleştirilen ahd verdirmeye töreni esnasında on iki imamın da anılmasının büyük bir önem taşıdığını bildirmektedir.¹⁷

Müellif, *Tarika Fî Âdâbi's-Sülûk*'ta, tarîkate dâhil olmaya karar veren kişinin bağlanacağı şeyhin soyunun nübüvvet ailesine uzanmasını şart koşmaktadır.¹⁸ Ayrıca Kerbelâ olayına da göndermede bulunmaktadır. Örneğin kitabın “Der-vişlerin Sohbetinde Sakalık Yapmak ve Şerbet Sunmak” adlı faslında, sakalık hizmetini yürüten müridin, dervişlere su sunarken “Saka Hüseyin” ifadesini zikretmesi; dervişlerin de bu suyu “Kerbelâ şehidinin aşkına” içmeleri gerektiğini kaydetmektedir.¹⁹

Bu eserde yer alan değerlendirmeler, Fakîrullah el-Hüseyinî'nin nitelikli bir tarikat eğitiminden geçtiğini, seyr u sülûkta fakr makamına vasıl olduğunu ortaya koymaktadır. Müellif, bu mertebeye ilerlerken kat ettiği merhaleleri sonraki nesillere aktarma ihtiyacını duymuştur. *Tarika Fî Âdâbi's-Sülûk*'u Farsça olarak kaleme alması, ayet ve hadislerden istifade etmesi müellifin hem Farsçaya hem de Arapçaya son derece hâkim olduğunu göstermektedir.

2. Fakîrullah El-Hüseyinî'nin Tarikatı: Ni'metullâhiyye

Ni'metullâhiyye tarikatı, meşhur mutasavvıf Şah Ni'metullâh-ı Velî el-Kirmânî (1330-1431)'ye²⁰ nispet edilmektedir. Ni'metullâhiyye, birçok tasavvuf

14 Yz: 14b-15a, 40a, 46b.

15 Yz: 2a.

16 Yz: 10a, 10b, 11a, 13a-13b, 16b, 18b, 40a, 46b.

17 Yz: 15a.

18 Yz: 3b.

19 Yz: 26a-26b.

20 Şâh Ni'metullâh-ı Velî (1330/1431-)'nin hayatına ve tasavvûfî kişiliğine ilişkin geniş bilgi için bkz. Mahmud Erol Kılıç, “Ni'metullâh-ı Velî”, *D.İ.A.*, cilt 33, İstanbul, T.D.V. Yayınları, s. 133-135; Mehmed Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992; Beatrice Forbes Manz, *Timurlu İran'ında İktidar, Siyaset ve Din*, çev. Dilek Şendil, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2007; Latifi, *Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*

oluşumunun kaynaşmasından meydana gelmiştir.²¹ Şah Ni'metullâh-ı Velî'nin bir seyyid olması, Ni'metullâhiyye'nin Şîîler arasında yayılmasında rol oynamıştır.²²

Safevîler döneminde tamamen Şîîleşen tarikat; Haydârî ve Kalenderî unsurların kaynaşma mahalli olmuştur. Vahdet-i vücûd düşüncesini benimsemeleri, varlık anlayışlarını açıklarken ilm-i hurûfa göndermede bulunmaları, on iki imam ve mehdî inancı bu unsurların ortak anlayışları arasında ifade edilebilir.²³

Şah Ni'metullâh, müritlerini son derece serbest bırakmıştır. Bu nedenle müritlerin arasında şeriata aykırı fikir ortaya koyanlar olmuştur.²⁴ Bazı araştırmacılar, Ni'metullâhiyye'nin Kalenderîliğin kollarından sayılması gerektiği kanaatini taşımaktadır.²⁵ Bu tarikatın on dördüncü asırdan itibaren bir yandan Orta Asya üzerinden Hindistan'a, diğer yandan da Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya sokulmasında ve on yedinci yüzyıla kadar Osmanlı topraklarında tutulmasında, devamlı seyahat eden dervişlerin payı kadar bu serbest inançlara yer vermesi de pay sahibidir.²⁶

3. Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk'un İncelenmesi

3.1. Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk'un Nüsha Tavsifi

Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk'un tespit edilebilen tek nüshası, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu'nda 3144 numarayla müs-takil bir eser olarak kayıtlı bulunmaktadır. Eser, 240x140 mm. ebatlarındadır. 49 varaktan ibaret olan nüshanın her sayfasında 13 satır mevcuttur. Eser, aharlı âbâdî kâğıt üzerine nesih hatla yazılmıştır. Siyah ciltle kaplıdır. Yazmanın müstensih kaydı bulunmamaktadır. Eserin adı, kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İstinsah tarihi, h.1044 olarak belirtilmiştir.

ve Tabsiratü'n-Nuzâmâ, haz. Rıdvan Canım, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000; Cevad Meşkur, "Ni'metullâhiyye", *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, çev. Mehmet Mahfuz Söylemez - Mehmet Ümit, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2010; Shahram Pazouki, *The Sufi Path: An Introduction To The Ni'matullâhî Sultan Alishahi Order*, Tahran, Haqiqat Publication, 2002; Muhammed Hamasiyan, *Ber Güzide-i Eş'âr ve Şerh-i Ahvâl ve Âsâr-ı Şâh Ni'metullâh-ı Velî*, Kirman, İntişârât-ı Hidemât-ı Ferheng-i Kirman.

21 Mahmud Erol Kılıç, "Ni'metullâh-ı Velî", s. 134.

22 a.y.

23 a.y.

24 Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 47.

25 *a.g.e.*, s. 46.

26 Mehmed Fuad Köprülü, *a.g.e.*, s. 470.

3.2. *Tarika Fî Âdâbi's-Sülûk*'un Türü

Dinî-tasavvufî bir içeriğe sahip mensur bir eserdir. “Tarikatnâme” türüne aittir. Özellikle tekke ve tarikat kültürü ile ilgili değerli bilgiler sunması açısından önemlidir. Bu bakımdan öğretici bir eserdir. Tasavvufî terim ve kavramları da içeren bu eser, Fakîrullah ve bağlı olduğu tarikat bakımından da önemli bir yere sahip olmalıdır.

3.3. *Tarika Fî Âdâbi's-Sülûk*'un Muhtevası

Müellif, bu eserinde, Allah aşkını bulmaya niyetlenen, bu gayeyle bir tekkeye müracaat eden ve seyr-i sülûk yolculuğuna çıkan müridin aşması gereken yolları teferruatlı bir şekilde açıklar. Müridin mürşitle ve ihvanla iletişim kurarken dikkat etmesi gereken hususlara ek olarak tekkenin içinde ve dışında ifa etmesi gereken hizmetleri de aktarır.

Müellif, *Tarika Fî Âdâbi's-Sülûk*'a, yerlerin ve göklerin sahibi ve yegâne yaratıcısı olan Allah'ı tazim ederek başlar. Kendisine böyle bir eser kaleme almayı nasip ettiği için Allah'a şükreder. Bu eseri yazmaktan duyduğu mutluluğu ve şerefi dile getirir. Ayrıca enbiya ve evliyayı saygıyla yâd eder. Müellif, Allah yolunda yüce mertebelere erişme şerefine nail olanların bir silsile olduğunu ifade eder. Bu silsilenin, enbiya ve evliya halkasının başı olarak Hz. Muhammed'i zikreder. En güzel ve en yüce duaları O'na gönderir.²⁷

Fakîrullah el-Hüseynî, eserinin girişinde fakr kavramına değinir. Burada fakr, en basit anlamıyla yoksulluk değil, dünyevi arzu ve ihtiyaçlardan arınma hâline karşılık gelir. Fakr, tasavvufun bir makamıdır. Hz. Peygamber, fakirliği övündüğü bir haslet olarak dile getirmiş, ümmetine de bunu öğütlemiştir. Fakr, aynı zamanda dünyayı terk etmektir. Müellif, bu makama ancak bir mürşid-i kâmile tâbi olunduktan sonra erişilebileceğini belirtir. Allah yolunda yürümek ve olgunlaşmak isteyen kişinin tüm heva ve heveslerinden vazgeçmesi, olgunluk noktasına hakkıyla erişmiş olan bir mürşide yoldaş olması gerektiğini vurgular. Müridin, ancak bu şekilde evliya ve enbiyaya tâbi olabileceğini açıklar.²⁸

Fakîrullah el-Hüseynî, kısa bir girişin ardından eserin beş babdadan oluşacağını haber verir. Bu bablarda müridin aşması gereken merhaleleri bir bir açıklayacağını bildirir. Birinci bâbda, tarîkata intisap etme sürecini konu edinir. Buna göre tâlib, tekkeye müracaat eder ve mürşit pîre kendisini de dervişler halkasına katmalarını rica eder.²⁹ Mürşit, tâlibi karşısına alır; ona uyması gereken kurallar

27 Yz: 1b-2a.

28 Yz: 3a.

29 Yz: 5a.

silsilesini anlatır. Hizmetin zorluklarına, sohbet âdâbının önemine değinir; hazerde ve seferde dervişlere hürmet göstermeyi ona şart koşar. Bir anlamda tâlibin Allah yolunda ilerleme isteğini ölçer.

Tarîkat ehli, tâlibe şöyle bir nazar eder. Tâlibin kararlı bir duruş sergilemesi hâlinde onu dergâha kabul ederler. Önce tâlibin kıyafetlerini soydururlar. Kıyafet, burada dünyevi istekleri simgeler. Dünyevi isteklerinden soyutlanan tâlib için dualar okunur ve ona gusül abdesti aldırılır. Daha sonra tarîkat pîri, tâlibin kıyafetini hazırlar. Tâlib son derece edepli, sabırlı ve dikkatli bir şekilde kendisi için hazırlanmış olan tarîkat kıyafetinin üzerine giydirilmesini izler. Bu işin akabinde tâlibin tıraş edilmesi faslına geçilir. Bu sırada *Kur'an-ı Kerîm*'den ayetler okunur. Daha sonra mürşit pîr, tâlibe bazı dualar okutur. Ona tarîkat Fatıhasını okutur.³⁰ Pîr, tarîkat hutbesinden sonra tâlibi tövbe ettirmekle meşgul olur. Tâlibin tarîkat kurallarını kabul etmesinin ardından pîr mürşit, onu müritliğe kabul ettiğini ilan eder.

Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk'un ikinci babında, tarîkate yeni adım atan müride tarîkat kisvesi ve tarîkat külâhı giydirilmesi anlatılır. Tarîkat pîri, özel bir ritüel ile müride kiske ve tac giydirir. Bu esnada çeşitli dualar okunur. Bu tören, Allah'ın, enbiya ve evliyanın ileri gelenlerinin adları anılarak gerçekleştirilir.³¹ Tarîkat pîrlerine göre önce külâh, sonra kiske verilmelidir. Usul bu şekildedir. Çünkü baş, vücuttan evla kabul edilir.

Eserin üçüncü babında, tacını ve kisvesini giyen müride hizmet meftulünün verilmesi söz konusu edilir. Bu meftul, müridin tarîkatta meşgul olacağı işleri temsil eder. Meftul bağlama ritüeli dualar okunarak, enbiya ve evliyanın büyükleri anılarak, Hz. Peygamber'e salavatların en büyüğü armağan edilerek yapılır. Meftul, tarîkatın en kıdemli mürşidi tarafından müridin beline bağlanır. Sonrasında tarîkat pîrleri, müride, enbiya ve evliyanın isimlerinden bir isim verir. Böylece mürit, tarîkatın hizmetine tahsis edilmiş olur ve dervişlere hizmet etmeye hak kazanır.³²

Eserin dördüncü babı kendi içinde sekiz bölümden oluşur. Burada müridin olgunluk mertebesine erişinceye kadar yapacağı hizmetler odağa alınır. Fakîrullah el-Hüseyî, tarîkate adım atan müridin çekeceği zorlukları bizzat tecrübe ettiğini bildirdikten sonra bu konudaki gözlemlerini ayrıntılı bir biçimde aktaracağını dile getirir. Müellifin Allah yolunda çekilecek cefa ve sıkıntıların bu eserin okuyucuları tarafından bilinmesi konusunda oldukça hassas olduğu anlaşılır.

30 Yz: 11a-11b.

31 Yz: 17a.

32 Yz: 19a.

Dördüncü babın ilk bölümü; müride verilen tuvalet temizleme görevi üzerine eğilir. Bu, oldukça önemli ve meşakkatli bir görevdir. Tarikat terbiyesinde tuvaletteki pis kokuların, müridin beynindeki nefis-i emmare ibarelerinin yok olmasını sağlayacağına inanılır. Böylelikle müridin bu duruma ne kadar sabredeceği anlaşılır; Allah yolunda ilerlemeye ne kadar istekli olduğu test edilir.³³ Tuvalet temizleme hizmetinin bazı incelikleri vardır. Müridin, abdest alan dervişler ve pîrlar için ibrikleri suyla dolu bir şekilde hazır bulundurması gerekir. Buna ek olarak tuvaleti pisliklerden arındırması önem taşır. Mürit, temizliği sağlamak amacıyla kullanılan üç köşeli taharet taşlarını her daim hazır bulundurmaktan da sorumludur. Pîrlar, tarikat yoluna yeni adım atan müride yeni bir görev verene dek tuvalet hizmeti o müritten sorulur.³⁴

Dördüncü babın ikinci bölümünde, müridin, tekke ehlinin ayakkabılarına yapacağı hizmet mercek altına alınır. Tarıkata yeni intisap eden müridin tuvalet temizleme hizmetini tamamlamasının ardından pîrlar onu ayakkabılık hizmetinden sorumlu tutar. Buna göre mürit, yirmi dört saat boyunca ayakkabılığın başında oturmalı, hatta orada uyumalıdır. Çünkü tekkeden her an bir derviş dışarı çıkabilir ya da içeri girebilir. Mürit, bu esnada hemen dervişin ayakkabısını ayağına giydirmelidir. Ayrıca derviş dışarıdan döndüğünde ayakkabısını kum, taş ve pisliklerden arındırmak suretiyle temizlemelidir.³⁵ Mürit, yeni bir işle görevlendirilinceye kadar ayakkabılık hizmetini dikkatle sürdürmelidir.

Dördüncü babın üçüncü bölümünde, mutfak hizmeti, âdâbı ve düzeni hakkında değerlendirmelerde bulunulur. Ayakkabılıktaki görevini başarıyla tamamlayan müride mutfak görevi verilir. Müridin mutfakta çalışırken çok temiz ve titiz olması gerekir. Mürit, mutfağı her gün güzelce süpürmeli, pislik ve tozlardan arındırmalıdır. Mutfak hep temiz ve düzenli olmalıdır. Kâse, çanak ve kepçeler mekânın zeminine konulmamalıdır. İçinde yemek pişirilen kaplar temiz tutulmalıdır; kapakları her zaman kapalı olmalıdır. Aksi halde herhangi bir hayvan mutfağa girip bu gereçleri yalayabilir. Bu ise insan sağlığı açısından zararlıdır. Mürit, yemeği tatma girişiminde bulunan dervişlere engel olmalıdır. İlaveten yemeği çok fazla karıştırmamalı, ateşi de çok harlamamalıdır.³⁶

Dördüncü babın dördüncü bölümü, tekkeyi silip süpürme görevinin detaylarına yoğunlaşır. Diğer tüm hizmetler hârici iken bu hizmet dâhilidir. Yani tekkenin içinde gerçekleştirilir. Temizliğin bir usulü ve bir âdâbı vardır. Mürit,

33 Yz: 19b.

34 Yz: 20b.

35 Yz: 21a.

36 Yz: 21b.

tekke ehlinin sohbet etmediği zaman dilimlerinde salona girer. Dervişlerin postlarını kaldırır, tozlarından arındırır ve pir ü pak eder. Bütün bu işi tek kelime etmeden, son derece mütevazı ve edepli bir şekilde yapar. Temizliğe ilk olarak pîrin postundan başlar. Türkistanlı veya Anadoluluyşa süpürmeye ortadan başlar. Eğer Şamlıysa süpürmeye avludan başlar. Coğrafyalara göre farklı temizlik usullerinden söz eden Fakîrullah el-Hüseyinî'nin genellikle Iraklıların tarzını övmesi dikkat çeker.³⁷

Müellif, müridin sohbet sırasında yapması gereken temizliği de ele alır. Mürit, pîrlerin ve dervişlerin sohbeti sırasında son derece mütevazı bir tavırla elinde su dolu bir ibrikle içeriye girer. Sohbet ehlini taciz etmeden yere su serper. Su serperken ayağını ayağından ayırmaz. Dervişlerin postları üzerinde kitap ya da varak gibi nesnelere varsa onları ıslatmamaya özen gösterir.

Müridin süpürme işini gerçekleştirdiği esnada son derece edepli bir tutum sergilemesi büyük bir önem taşır. Mürit çevreyi sağdan sola süpürmelidir. Aynı zamanda işini yaparken dervişlere sırtını dönmemelidir. Yerlerde hiçbir toz ve çöp kalmayacak şekilde temizliği tamamlamalıdır. Fakîrullah el-Hüseyinî'nin yaklaşımına göre saç kazıtmakla yerleri süpürmek aynı anlamı ifade eder. Müellif, müridin temizlik yaparken kimseyle konuşmaması gerektiğinin altını çizer. Bu âdâba göre dervişler onu denemek için konuşurmaya çalışsalar bile mürit konuşmamalı, kendi işiyle meşgul olmalıdır. Müellif, “*Bu Iraklıların tarzıdır ve en sağlamı budur*” değerlendirmesinde bulunur.

Dördüncü babın beşinci bölümünde, sakalık ve şerbet sunma hizmeti işlenir. Pîr, müride sakalık görevini verir. Müridi çağırır ve ona testiye uzatır. Mürit, testiye eline alır. Onu iyice temizledikten sonra içini suyla doldurur. Müridin tarikat ehline su ikram ederken edeple ayakta durması ve “*Saka Hüseyin*” ifadesini kullanması gerekir. Bununla Kerbelâ şehidi olan Hz. Hüseyin'in anılması amaçlanır. İkram sırasında testinin sapı, suyu içecek olan kişiye dönük olmalıdır. Mürit, suyu ikram ederken son derece dikkatli olmalı, dervişlerin üzerine su dökmemelidir. Suyu içen dervişlere “*Afiyet olsun*” demelidir. Su ikramı sonrasında mürit, secdeye kapanmalı, tarikat secdesi yapmalıdır.³⁸ Seferde de sakalık hizmeti o müride aittir. Seferde normalden daha fazla suya ihtiyaç duyulacağından üç dört testi hazırlamak icap eder. Ferraş ve hâdimler suyu taşıma vazifesinde müride yardım edebilir.

37 Yz: 23a.

38 Yz: 27b.

Dördüncü babın altıncı bölümünde, çerağ yakma hizmetine dair açıklamalarda bulunulur. Kendisine verilen vazifeleri hakkıyla yerine getiren mürit çerağ yakma görevine getirilir. Tarikat pîrinin huzuruna gelen mürit, ser şemi alır, onu, üzerindeki kalıntılardan arındırmak suretiyle temizler. Akabinde kâmil dervişler, kandilin fitilinin nasıl yapılacağını müride gösterir. Mürit, ser şemi usulüne uygun olarak ser şem sofrasının üzerine koyar. Ser şemin dibinde secdeye kapanır. Müridin kandili yakarken edepli olması, tek ayak üzerine durması, Hz. Peygambere, ehl-i beyte, enbiya ve evliyaya dua ve selam etmesi gerekir.³⁹

Müridin fitili, makas yardımıyla yanmış kalıntılardan arındırması dikkat edilmesi gereken bir husustur. Mürit, kandili dış etkenlerden korumalıdır. Temiz bir bezle kandilin tozunu almalıdır.⁴⁰ Kandilin yağını temin etmek de müride ait bir görevdir.

Dördüncü babın yedinci bölümü, kâmil pîrin müfredi hâdimlikle görevlendirilmesini anlatır. Tarikatın ileri gelenleri, hâdimin kör, sağır ve dilsiz olması gerektiğini bildirir. Hâdimin sağır olmasından maksat; kendisiyle ilgili konuşulanları duymazlıktan gelmesidir. Hâdimin kör olmasından kasıt, yemin ederken kimse'nin yüzüne bakmamasıdır. Hâdimin dilsiz olmasından maksat ise hâdimin dervişlerle fuzuli sohbet etmesini, yersiz işlerle uğraşmasını, boş boş konuşmasını önlemektir. Mürit sevgiyle, cömertlikle ve sabırla susmalıdır.⁴¹ Hâdimin, insanlarla iletişim kurarken kimseyi aşağı görmemesi, herkese karşı adaletli olması icap eder. Görüldüğü üzere müellif, hâdimliğe büyük bir önem atfeder. Bu düşünce ekseninde, Hz. Peygamber'in, müminlerin hizmetinde olanların cihat etmiş gibi sevaplara nail olacağı yönündeki hadis-i şerifi örnek gösterir. Fakîrullah el-Hüseynî, hâdimin nasipsiz olduğu görüşündedir. Yani hâdim, kendi nasibini her zaman birileriyle paylaşma bilincinde olmalıdır. Nasibini başkasına vermeli; kendisine Allah'tan nasip istemelidir. Bu da müridin şehvani, nefsi ve dünyevi heveslerden arınmasını sağlar. Mürit böyle yaparak nefsinı katleder.⁴²

Tarika Fî Âdâbi's-Sülûk'a göre hâdimlik süreci şu şekilde işletilir: Tarikat pîri, hâdimin boynuna bir keşkül asar. Tarikatın azığını temin etmek artık hâdimin vazifesidir. Bütün gün dolaştıktan sonra akşam tekkeye dönen hâdim, keşkülündeki dinar ve dirhemleri dervişlere taksim etmesi için pîre teslim eder. Bu paylaşımın sonrasında pîr, hâdime yemek yapma vazifesini verir. Hâdim yemek yapmaya girişir. Bu esnada "*Şey'en lillah*" der. Hâdim, hizmet kemerini beline

39 Yz: 28b.

40 Yz: 28b.

41 Yz: 29b.

42 Yz: 30a.

bağlar, yemekleri güzelce pişirir. Pişirme sırasında yemeği kesinlikle tatmaz. Yemeğin köpüğünü alır, ona tuz ilave eder ve en son nohudu ekler.⁴³

Yemek servisinin bazı kuralları vardır. Basiret sahibi hâdimin yemek servisi yaparken pîrlerin ve dervişlerin yüzüne bakmaması, herkese eşit davranması lazımdır. Her şeyi nizamlı bir şekilde yürütmek esastır. Hâdim, sofranın başını sağ eliyle tutar; sofrayı sağdan serip soldan toplar. Hâdimin yemek servisine tarîkatın en yaşlı mensubundan başlaması gerekir. Eğer sohbet meclisinde birden fazla pîr varsa birden fazla hâdim onlara hizmet etmekle vazifelendirilir. Tarîkat erkânı bunu gerektirir.

Kâseler sofraya muntazam dizilir. Eğer hâdim bu kuralı bilmiyorsa pîr, başıyla işaret ederek hâdimi yönlendirir.⁴⁴ Hâdim yemek servisine başlarken Besmele çekmelidir. Yemeğe önce ihtiyarlar sonra da naziller başlar. Mürit, yemek süresince ayakta bekler. Yemekler yenince sofrayı toplamaya girişir. Önce nazillerden başlar, sonrasında ihtiyarların yanına gelir. Yere çömelerek pîrlerden dua ister. Böylece pîrler ve dervişler hep bir ağızdan tekbir getirirler ve dua ederler. Yemek yendikten sonra ferraş, leğen, ibrik ve sabun getirerek pîrlerin ellerini temizlemelerini sağlar. Bunu yapmak Peygamber sünnetidir. Daha sonra saka gelerek su ikramında bulunur.⁴⁵

Dördüncü babın sekizinci bölümü, tarîkat pîrinin müridi serhalka yapmasını söz konusu eder. Kâmil mürşidin verdiği tüm vazifeleri hakkıyla yerine getiren müridin ulaşacağı makam, serhalka makamıdır. Bu makama ulaşan mürit artık pîrle aynı noktaya gelmiş sayılır. Bu makam, müridin Allah katında önemli mesafeler kat ettiğinin bir göstergesidir. Serhalka, dervişlerin halifesidir. Dervişleri koruması, onlara pîrler gibi adil davranması gerekir.⁴⁶

Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk'un beşinci babı, müfretlik kemeri hakkında bilgi verir. Fakîrullah el-Hüseynî'ye göre peygamberlerden on yedisine müfretlik kemeri bağlanmıştır. Evliyadan ise on yedi kişi müfretlik kemeri almıştır. Tarîkat yolunda olgunlaşan, dünyanın gelip geçici olduğunu idrak eden mürit, "müfret" yani "tek" olur. O müritten bir tane daha yoktur. Müfredin nefsi, dünyevi isteklerden arınmış ve hafiflemiştir. Müfret, kâmil mürşidin her dediğini harfiyen uygulayarak hem mürşidini memnun eder hem de tarîkat yolunda büyük gelişmeler kaydeder. Müfretlik makamı, seyr-i sülûkta ulaşılabilecek en üst ve en son makamdır.

43 Yz: 31b.

44 Yz: 32a.

45 Yz: 33b.

46 Yz: 33b.

Fakîrullah el-Hüseyinî'nin anlatımına göre pîrin, müride müfretlik kemeri bağlaması bir tören ile gerçekleştirilir. Tarikat pîri, herkesin huzurunda müride dualar eder. *“Ben senden razıyım, her dediğimi yerine getirdin, Allah da senden razı olsun. Ne dersiniz layık mıdır müfretlik kemerini almaya? Layıklsa kemerini bağlayayım, yok eğer layık değilse bağlamayayım”* der. Mecliste bulunan diğer pîrler onu onaylar. Tarikat pîri, müride müfretlik kemerini bağlar. ⁴⁷ Pîr, müfret müride *“Tarıkatta sağlam ol, müfredliğin de sağlam olsun”* diye temennide bulunur. Pîr, enbiya ve evliyanın büyüklerine, Hak yolunun hizmetkârlarına dualar eder, onları hayırla yâd eder. Pîr, müfredin kemerini bağlarken çeşitli öğütler vermeye devam eder. Müfredin meclislerde şerefle oturmasını, hikmetle terennüm etmesini diler. Müfret, mürşidinin ayağına kapanır. ⁴⁸ Bu arada müridin, kemâle erişmesini tebrik etmek için bir sofrâ kurulur. Müridin daha önce hizmet ettiği gibi bu sefer diğer müritler müfret için hizmet ederler.

Fakîrullah el-Hüseyinî'nin tespitine göre müfret, Allah'ın varlığının bilgisinden haberdar olan kimsedir. ⁴⁹ Müfretlik Allah'tan başka kimseye muhabbet duymamaktır. Kalbinde saç teli kadar dünya sevgisi barındıran kişi müfret olamaz. Fakrın son mertebesi bu mertebedir. Bir mürşide tâbi olmayan, bu yolda sıkıntılar çekmeyen, bahsi geçen mertebelere kolaylıkla erişen kişi için bu mertebelerin hiçbir kıymeti olmaz ve bu makamın kıymeti bilinmez. Fakîrullah el-Hüseyinî eserinin sonunda, müritlik yoluna çıkanlar için kısaca bilgiler verme gayesinden hareket ettiğini hatırlatır ve bu eseri kaleme almayı nasip eden Allah'a hamd ve dua eder. ⁵⁰

Sonuç

Fakîrullah el-Hüseyinî, bu çalışmaya konu olan eserinde, Ni'metullâhiyye tarikatının tekke âdâbını konu edinir. Müellif, öncelikle tekkeye girmeye niyetlenen kişinin yapması gerekenleri izah eder. Tâlibin her şeyden önce samimi bir niyetle bu yola baş koyduğunu tarikat ehline ispat etmesinin şart olduğunu bildirir. Buna göre tâlib, tarikat pîrinin sıralayacağı hizmetleri noksansız olarak yerine getireceğine dair yemin etmelidir. Bunu yapması hâlinde tarıkata kabul edilir ve mürit olur. Müridin gerek tekke içinde gerek tekke dışında hâl ve hareketlerine son derece dikkat etmesi gerekir. Mürit, tekke ehliyle iletişim kurarken, özellikle

47 Yz: 38b.

48 Yz: 40b.

49 Yz: 42b.

50 Yz: 48b.

kendisinden yaşça büyük ve kıdemli mürşitlerle görüşürken hürmetkâr bir tutum sergilemelidir. Gündelik hayatın bütün pratiklerinde Hz. Peygamberi, ehl-i beyti, enbiyayı ve evliyayı duaların en güzeliyle yâd etmelidir.

Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk'ta müridin sırasıyla tuvalet, ayakkabılık, mutfak, süpürgecilik, sakalık, çerağ yakma, hâdimlik ve serhalka hizmetlerine getirileceği aktarılır. Bunların her biri, müridin sabrını sınavan zorlu görevlerdir. Müridin kendisine verilen her işi aşkla yerine getirmesi önem taşır. Çünkü bu görevler onun hamlıktan kurtulmasına, Allah katında olgunlaşmasına yardımcı olur. Kendisine verilen görevleri başarıyla tamamlayan mürit müfretlik makamına erişir.

Kaynakça

Bayındır, Abdülaziz, “Âdâb”, *D.İ.A.*, cilt 1, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 1988.

Eşrefoğlu Rûmî, *Tarîkatnâme*, haz. Esra Keskinliç, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2002.

Fakîrullah el-Hüseynî (yazma eser), *Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, no. 3144.

Hamasiyan, Muhammed, *Ber Güzide-i Eş'âr ve Şerh-i Ahvâl ve Âsâr-ı Şâh Ni'metullâh-ı Velî*, Kirman, İntişârât-ı Hidemât-ı Ferheng-i Kirman, 1376.

Karabaş-ı Velî, *Halvetî Şabanî Yolunun Âdâbı: Miyâr-ı Tarîkat*, haz. Mustafa Tatcı, İstanbul, H Yayınları, 2013.

Kılıç, Mahmud Erol, “Ni'metullâh-ı Velî”, *D.İ.A.*, cilt 33, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 2007.

Köprülü, Mehmed Fuad, *Anadolu'da İslamiyet*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005.

Latîfî. *Tezkiretü 'ş-Su'arâ Ve Tabsiratü'n-Nuzâmâ*, haz. Rıdvan Canım, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000.

Manz, Beatrice Forbes, *Timurlu İran'ında İktidar, Siyaset ve Din*, çev. Dilek Şendil, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

Meşkur, Cevâd, “Ni'metullâhiyye”, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, çev. Mehmet Mahfuz Söylemez - Mehmet Ümit, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2010.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalendariler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

Pazouki, Shahram, *The Sufi Path An Introduction To The Ni'matullahi Sultan Alishahi Order*, Tahran, Haqiqat Publication, 2002.

Sürgit, Aslı, “Fakîrullah El-Hüseynî'nin Tarîka Fî Âdâbi's-Sülûk İsimli Eseri (Metin-Çeviri-İnceleme)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.

Tek, Abdurrezzak, “XVII. Yüzyılda Melâmî Şeyhlerinden Sunullah Gaybî'nin Bakışı İle Tarikat Âdâbı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 18, sayı 1, 2009.

Türer, Osman, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1992.

Uludağ, Süleyman, “Âdâbü'l-Mürîd”, *D.İ.A.*, cilt 1, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 1988.

_____, “Edep”, *D.İ.A.*, cilt 10, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 1994.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

